

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

НАЙГОЛОВНІШІ ПРАВИЛА
УКРАЇНСЬКОГО
ПРАВОПИСУ

НОВЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО "ГОВЕРЛЯ"

19

НЮ ЙОРК · ЗДА

65

СТУДІЙНІ МАТЕРІАЛИ, ЧИСЛО 7.

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

НАЙГОЛОВНІШІ ПРАВИЛА
УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

НОВЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО "ГОВЕРЛЯ"
НЮ ЙОРК - ЗДА

1965

[491.79—1].

НАША ЗАМІТКА

Найголовніші правила УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ Української Академії Наук, які ось переорукуються, це мочна фотокопія із р 1925, що появилось було у Празі (ЧСР). Перевидасмо цей правопис без змін тому, бо це ж фактично, докуменн часу, докуменн не засміченого ще москалізмами української і мови і правопису.!

Д-р М. С. Чарторийський

Друкується як офіційно-ухвалене (Спільним Зібранням Академії сімнадцятого травня і дванацятого липня тисяча дев'ятьсот дев'ятнадцятого року, та двацять дев'ятого падолиста тисяча дев'ятьсот двацятото року) академічне видання.

Неодмінний Секретар Академії
академик А. Кримський.

З академічного видання 1925'року перефотографувало
Видавництво Української Молоді в Празі

1. Букву **ї** пишемо з початку слова або з початку складу, коли тільки вона вимовляється як **йі**: **ї**дець, **ї**дкий, **ї**дцем, **ї**жа, **ї**жак, **ї**зда, **ї**здити, **її**, **їй**, **ї**сти, **ї**хати, **ї**хній, Україна, твоїми, мої, свої, **ї**вга, троїстий.

Після приголосних звуків ніколи букви **ї** не пишемо (хіба що з апострофом, § 4).

2. З початку слова, коли не вимовляється **йі**, треба писати **і** (а не **и**): **і**ван, **і**грашка, **і**ду, **і**стина, **і**лля, **і**скра, **і**кавка, **і**м'я, **і**спит, **і**снувати, **і**стота, **і**ти, **і**род, **і**ржа, **і**рпень.

3. Букву **йо** пишемо з початку слова або з початку складу за голосним звуком: **йо**го, **йо**му, **йо**лоп, тво**йо**го, тво**йо**му; після приголосних, за невеликими винятками, треба писати **ьо** (а не **йо**): **льо**х, **льо**н, **сьо**годні, **всьо**го, **сьо**мий.

Винятки: а) **вйо-вйо**, роз**йо**катися, з**йо**ржитися, солов**йо**вий; б) чужі назви: Вороб**йо**в, Солов**йо**в (але Лін**ьо**в, Корен**ьо**в, Кошель**ьо**в); в) чужі слова: кур**йо**з, сер**йо**зний (або кур**іо**з, сер**іо**зний) і т. ин.

4. Між губними звуками: **б, п, в, м** і йотованими голосними: **я, ї, є, ю** ставимо протинку (апостроф) (а не **ь**): б'ю, б'є, б'ється, баб'ячий, безхліб'я, голуб'ята, п'ять, п'ятниця, п'ята, реп'яхи, пуп'янок, пов'язати, в'язи, в'ялий, в'юн, безголов'я, в'ється, в'язнути, м'який, тім'я, вим'я, плім'я, м'ясо, ім'я, м'яло, м'ясниці, рум'яний, на тім'ї, на безриб'ї.

Без апострофа пишуться: **святий, свято, різдвяний, морквяний, цвях, звязок, розв'язувати, зв'язувати**, і такі чужі слова, як: **бюджет, бюст, бюро, бюрократ, Вюртемберг, Бельвю, Мюллер, Мюльбах, де-Мюсе, Мюрже** і інші чужі ймення, де безапострофною буквою **ю** передається німецьке **ü** та французьке **u**.

У деяких словах ставимо апострофа перед йотованою голосною ще й після **р**: пір'я, бур'ян, подвір'я (де чути инакшу вимову, ніж у **рябий, рясний**) і в чужих словах, таких, як: кур'єр, кар'єра, ар'єргард.

Після приростків, що кінчаються на приголосний звук, перед йотованою голосною ставимо апострофа: з'їхати, під'їхати, в'їхати, од'їхати, з'ясувати, без'язикий, з'єднаний, об'єднаний, з'їсти (і ззісти), роз'ясняти, з'явитися, з'явище (останнє слово не треба плутати з словом „з'явище“, що відповідає московському „хайло“).

5. Після подвоених шиплячих звуків: **ж, ч, ш** на кінці слів пишемо **я, ю**: збіжжя, клоччя, безгрішшя, роздоріжжя, за піччю, цею ніччю, подоріжжю.

6. Приголосний звук перед м'яким приголосним сам стає м'яким, але **ь** після нього не ставимо: **слід, світ, сонця, віконця, сміх, цвіт, кість, мислі, панський** (хоч вимовляється: **сьлід, сьвіт, соньця** і т. д.).

Тільки після звука **л**, що стоїть перед м'яким приголосним, треба ставити **ь**: **пальця, сальцю, закальця**: між двома **л** не ставиться **ь**: **плеться, пляти, Ілля, гілля**.

7. Перед шиплячими звуками **н** не м'ягчимо: **менший, тонший, інший, кінчик, панщина, ганчірка, віншувати**; але **л**, у цім випадку, м'ягчиться: **більший, пальчик, бувальщина**.

8. Слова на **-ець** мають на кінці **ь**: **післанець, горобець, молодець**.

При одмінюванні слів на **-ець** перед **ц** не треба писати **ь**: **післанця, на кінці, отця, молодцю**.

Але коли в таких словах перед **ц** стоїть звук **л**, то тоді **ь** треба писати: **пальця, смальцю, з закальцем**.

9. У сполученнях **зди, жди і сти** зубні звуки **д і т** зникають перед **и**: **празник, борозна, пізно, тижня, кожний, пісний, чесний, капосник, напасник, пропасниця, власний, звісний, вісник, існувати, нещасний, водохресний, персня, ненависний, корисний, первісний**.

10. Пишемо сполучення **чи**: **безпечний, яечня, сердечний, Сагайдачний, пшеничний, безконечний, місячний, помічний, помічник, влучний, вдячний, зручний, вічний, наочний, сонячний**.

Але завжди пишемо: рушник, рушниця, мірошник.

11. Приросток **з** (або **із**) перед глухими: **к, т, п, х** змінює своє **з** на **с**: сказати, стулити, спитати, схилитися, сходитися; перед усіма іншими приголосними приросток **з** (чи **із**) не змінюється: збавити, звести, зжалитися, зчарувати, зчистити, зцідити, зцілити, зшивати, зшиток, зсадити, зсісти, зформувати, зфранцузитися.

Приростки **без** та **роз** не міняють свого **з** на **с**: безкостий, безпутній, безталанний, безхатній, безчасний, безчестя, розкидати, розколоти, розкішний, розпуста, розтягти, розходитися, розчистити.

12. Закінчення **-ар** та **-ир** на кінці речівок пишемо **без ь**, навіть коли в родовому відмінкові маємо м'який голосний звук: цар, кобзар, секретар, писар, косар, лікар, вівтар, монастир, багатир (род. відм. — царя, кобзаря і т. д.). Так само: вір, матір, тепер, не вір, і в середині слів: гіркий Харко, місто Харків.

13. Речівки середнього роду на **-я** (що вийшло з давнього закінчення **-іє**, чи **-ье**) і скількись слів жіночого та чоловічого роду на **-я** (що вийшло з давнішого **-ія** чи **-ья**) подвоюють приголосний звук перед **-я**: життя, сміття, багаття, весілля, Поділля, вілля, похмілля, насіння, ходіння, волосся, Порósся, безладдя, безуряддя, мотуззя, галуззя, збіжжя, роздоріжжя, безгрішшя, клоччя і т. и.;

знов-же й: **суддя**, **браття**, **стаття** (з „судія“, „братія“, „стаття“). При відмінюванні таких слів подвоєний приголосний звук залишається перед усіма іншими голосними: **життю**, в **житті**, **весіллю**, на **весіллі**, так само як і в відповідних прикметниках (**життєвий** або **життєвий**) і в зложених словах (як **життєпис**).

Губні звуки: **б**, **п**, **в**, **м** і звук **р** у цих випадках не подвоюються: **луб'я**, **безголов'я**, **сім'я**, **подвір'я**, **пір'я**.

Увага I. На кінці таких слів середнього роду пишемо **-я** (а не **-є**): **життя**, **сміття**, **весілля**, **дарма** що по багатьох українських говірках у цих випадках чуємо **-є** на кінці: **житте**, **смітте**, **весілле**, а де-не-де навіть: **жите**, **сміте**, **весіле**.

Увага II. Не треба аналогічно з цими випадками переносити подвоєння на чужі слова та на чужі ймення. Треба писати: **Вальян** (не **Валлян!**), **Тальякоццо**, **імброльйо**, **мільйон**, **Мольєр**, **барельєф**, **Нью-Йорк**, **Тьєр**, **Готье**, **цеб-то** з однією приголосною буквою та з **ь**; а в таких словах, як **ад'юкт** та **кон'юнктура**, пишеться **апостроф**, а не **ь**.

14. Речівники середнього роду, що походять од дієслів на **-увати**, **-ювати**, затримують звук **у**, **ю** (а не **о**, **є**), коли на них нема наголосу: **будування**, **друкування**, **дарування**, **царювання**, **раювання**, **горювання**.

15. У родовому відмінкові множини пишемо закінчення **-ей** (а не **-ий**): **людей, ночей, коней, грошей, гостей, костей.**

16. У давальному відмінкові однини в словах чоловічого роду твердої одміни треба писати закінчення **-ові**, а в словах м'якої одміни **-еві**: **батькові, козакові; коневі, учителеві, гостеві, кобзареві, монастиреві, цареві, учневі, товаришеві, ножеві, родичеві, паничеві, купцеві, молодцеві, Василеві.**

Слова на **-й** мають закінчення **-еві**: **краєві, раєві, гаєві.**

На кінці в цих закінченнях пишемо **-і**, а не **-и**.

Примітка: До твердої одміни належать речівники з закінченнями на твердий звук, а до м'якої — речівники на **-ь, -й, -я, -є**, на шиплячий **-ж, -ч, -ш, -щ**, і ті слова на **-ар, -ир**, що в родовому відмінкові мають на кінці **-я**.

17. У словах чоловічого і середнього роду в орудному відмінкові однини в твердій одміні треба писати **-ом**, а в м'якій — **-ем**: **столом; конем, учнем, полем, Василем, учителем, гостем, ножем, мечем, ковшем, товаришем, борщем, кравцем, кобзарем, царем.**

У словах жіночого роду в такому разі в твердій одміні треба писати **-ою**, а в м'якій одміні — **-ею**: **водою; землею, стелею, лялею, попадею, піснею, вишнею, черешнею, банею, молодичею, їжею, душею, кручею, тучею, пущею.**

Слова на **-й** мають закінчення **-єм**: **краєм**, **раєм**, **гаєм**, **роєм**, **колієм**.

Примітка: Пам'ятати треба, що в прикметниках пишеться в таких випадках тільки закінчення **-ою**: **синьою**, **третьою**, **чужою**, **іншою**, **старішою**.

18. У словах чоловічого роду, що кінчаться на **-ж**, **-ч**, **-ш**, **-щ**, у називному та знахідному відмінкові множини треба писати **-і**: **ножі**, **паничі**, **товариші**, **гроші**, **кущі**. Так само — в словах жіночого роду типу: **радощі**, **труднощі**, **молодощі** і т. ин. (що ніби являються множиною для слів на **-ість**: **радість**).

19. У словах жіночого роду, що кінчаться на **-жа**, **-ча**, **-ша**, **-ща**, в родовому, давальному та місцевому відмінкові однини та в називному і знахідному відмінкові множини треба писати **-і**: **великої калюжі**, **чистій душі**, **на високій кручі**, **солодкі груші**, **лев'ячі пащі**.

20. У словах жіночого роду, що кінчаться на приголосний звук, треба писати в родовому відмінкові однини **-и**, а в давальному й місцевому однини та називному й знахідному множини треба писати **-і**; напр. род. відм. — з **ночи**, коло **печи**, з **подорожи**, **цієї соли**, **нічної тіни**, без **сповіди**, без **відповіді**, з **радості**, до **смерті**; дав. відм. та місцев. — **дрібній солі**, в **тіні**, у-**ночі**, в **печі**; множ. — **прийшли вісті**, про **бюрократичні формальності**.

Виняток — в-**осени**.

21. Прикметники на **-евий** (з наголосом на **е**), **че** міняють цього **е** на **ьо**: **вишневий**, **смушдовий**,

тижнєвий, грушєвий, Василєвий, сажнєвий, дешєвий; коли-ж **е** без наголосу, то воно може змінюватися на **ьо**: польовий, лойовий, грошовий.

22. У закінченні прикметників **-ський, -зький, цький** пишемо **ь** після **с, з, ц**: бабський, братський, панський, людський, Томашівський, волоський, запорозький, ризький (що з Риги), козацький, ткацький, німецький, молодецький.

23. У другому ступені прикметників пишемо **-іший** (а не **-йший**): старіший, миліший.

24. Однаково добре пишемо: гарнесенький і гарнісінький, білесенький і білісінький (але не гарнісенький, не білісенький).

25. У літературному українському письмі переважно вживається форми займенника **цей, ця, це**, рідше **сей, ся, се**.

26. Часточку **-ся** треба писати вкупі з дієсловом: **проситься, носитья, береться**.

27. У дієсловах, у другій особі однини теперішнього та майбутнього часу, пишемо **-шся** (а не **-сся**, або **-ся**): **судишся, водишся, боятимешся**.

28. У дієсловах, у третій особі однини й множини теперішнього та майбутнього часу, пишемо **-ться** (а не **-цця**, або **-ця**): **він судиться, вони судяться, воно губиться, вони губляться, заборонюється, братиметься, боятимуться**.

29. У дієсловах треба писати наросток **-увати, -ювати** (а не **-овати, -евати**): **купувати, танцювати, горювати**.

Дієприкметники від цих дієслів мають закінчення **-ований, ьований**, коли наголос падає на

о: куп^дваний, збуд^дваний, подар^дваний, вторг^дваний, схвил^дваний; але пишемо **-уваний, -юваний**, коли наголос не падає на склад перед **-ва-**: вибуду-
ваний, виторгуваний, вигорюваний.

30. Закінчення **-ство, -ський** додаємо просто до пня: **братський** — **братство**; **бабський** — **бабство**; **сирітський** — **сирітство**.

Коли ці закінчення додаємо до пня після звуків **к, ч, ць**, то тоді пишемо **-цький, -цтво**: **козацький** — **козацтво**; **ткацький** — **ткацтво**; **молодецький, ловецький** — **ловецтво**.

31. У літературному письмі однаково вживаються **від і од** (але не **от**): **від** тебе, **од** тебе (але не **от** тебе).

32. У причасниках пишемо одно **н** (а не два): **зроблений, спечений, зварений, запроханий, закоханий, виструганий, поораний**.

У прикметниках пишемо два **ни**: **спасенний, невблаганний**.

Правопис чужих слів в українській мові.

1. Чужі слова треба писати по можливості так, як вони вимовляються в своїй мові: доктор, гувернер, доктринер, фельдшер, адвокат, холера, вокзал, капітан, капітал.

2. Звук *g* у чужоземних словах передаємо через *г*: гімназія, телеграф, генерал, газета, термінологія, психологія.

Але в чужих прізвищах точно одрізняємо *g* од *h* Гюґо (Hugo), Гутґейль, Гріґ, Гартман.

3. У чужих словах звук *я* на письмі здебільшого не м'ягчимо, щоб-то по *л* пишемо букви: *а, о, у, в*, а не: *я, ъо, ю, е*: лавровий, лантух, латинський, класа, план, Платон, неоплатоник, платан, салата, облатка, балада, шоколад, шлафрок, силабічний, аналой, логічний, дипломатичний, філологія, аналогія, флота, лояльний, ложа, лозунг, ломбард, Лондон, Лузітанія, Луара, кулуар, клуб, галун, лупа, пролетарський, лепта, легенда, молекула, полемізувати, білет, легальний, легіон; лекція, леопард, Леопольд.

Сюди не стосуються такі слова, як: рельєфний, барельєф, льє (франц. миля — lieue), мільйон, бульйон, де *ь* вийшло з *і*.

Тільки в декількох нечисленних словах, переважно таких, що дійшли до нашої мови через польське посередництво, ми маємо м'яке л, напр.: пляшка, клямка, ляда, лямпя, канцелярія, скіля, іслям (так чується і по-арабськи), льох, або ще: Лютер, ілюмінація, ілюстрація, молюск, плюральність (останні не без французького впливу: *illustration, illumination, mollesque, pluralité*).

4. Звук ф у чужих словах, недавно взятих і в нашій мові ще не зукраїнізованих, передаємо через ф (а не хв): форма, Франція, фабрика, фінанси, філологія, фосфор, маніфест, офіцер, фаховий, факт, фасон, фаетон, фамілія, фантазія, фарба, фортуна, філософ.

У словах, недавно або не дуже давно взятих, чуже ѣ, ѣ на письмі передаємо через т (не через ф): катедра, Атени, ортографія, міт (міф), анатома, апофтегма, Бористен, логаритм, арифметика, патос, Пітагор, етер і т. ин.

Здебільша те саме правило прикладається й до слів та до ймень, давно взятих, напр.: Теофан, Теодосій (або Тодос). Але є скількись слів цієї категорії, де пишеться ф або хв, а іноді й х: Федір або Хведір (рідше Тодір), Тимохвій або Тимофій (рідше Тимотей), гора Афон (рідше Атос), Хома. Коли такі ймення відносяться до людей західньої Європи, а не до українців, то треба писати тільки т: Тома Аквінський (а не Хьма).

5. У чужих словах не подвоюється приголосний звук: класа, маса, каса, шосс, регрес, процес, про-

фесор, субота, група, суфікс, комісар, комісія, комуна, комуніст, інтелігент, ілюстрований, ідилічний, голандський, оперета; тільки звук н подвоюємо в отаких словах: манна, панна, ванна, Ганна, бонна.

Але у власних назвах, здебільша лиш чужоземних (винятково в своїх), та в словах з церковної мови подвоюємо приголосний звук згідно з вимовою чужоземців: Едда, Міллер, Мюллер, Ганнібал, Аннам, Колесса, Менна, авва, равві, осанна.

Увага: В таких випадках треба вважати тільки на справжню вимову у чужоземців, а не їхню графіку. Через те не пишемо двох приголосних у французьких іменнях: де-Бюсі, Брюсель, Франшвіль, Мюзета, Гарона, та з другого боку залишаємо подвійні приголосні в італійських іменнях: Ріголетто, Патті, Страделла, Тассо. Пишучи німецьке Мюллер з двома лл, рівночасно пишемо: Рюкерт, Гофман (Rückert, Hoffmann), бо й сами німці так вимовляють.

6. Початкове е в чужих словах передаємо так:

а) у словах давніх і часто вживаних, де воно вимовляється як йе, — через є: євангелія, євангеліст, Єгипет, єзуїт, єретик, Єрусалим, Євген, єпіскоп.

б) у словах рідко вживаних, де воно вимовляється як е, — через е: евакуація, еволюція, егоїзм, екватор, екзамен, екскурсія, елегія, елемент, енергія, епідемія, епізодичний, епітет, етика, етимологічний, етнографічний, ефект, епоха, естетика, ехо.

7. Початкове і в чужих словах пишемо через і: історія, імперія, ідол, ідея, ірод, інститут, інтелігент,

їгумен, іронія, Італія, Індія, Іван, іміграція, інституція, інспектор.

8. В чужих словах пишемо -ія, -іє, а не -іа -іе: матеріал, геніяльний, спеціяльний, фіялка, варіант, діявол, діякон, пієтизм, гієна.

9. Чужоземне -іо- звичайно передається через іо: піонер, ембріон, біоскоп, соціологія. В декількох словах, котрі більше поукраїнізувалися, іо чергується з -йо; — однаково добре пишеться: куріоз і курйо́з, серіозний і серйо́зний. Окрім того: бульйо́н, мільйо́н, медальйо́н.

10. Після приголосних зубних: д, т, з, с, ц, шиплячих: ж, ч, ш і після р у чужих словах (тільки не в іменнях власних) пишемо и (а не і): директор, дипломат, тип, тиран, антихрист, грама́тика, грама́тичний, університет, музика, музичний, пропози́ція, цифра, енциклопедія, цині́чний, шифро́ваний, режі́м, фабрика, фабри́чний, лірика, ліри́чний.

Після всіх інших звуків пишемо і: бібліотека, біблія, мітрополіт, єпіскоп, євангеліст, публіка, публі́чний, маніфест, міні́стр, амуні́ція, універсал, техніка, техні́чний, фі́гура, архів, архідія́кон, ло́гіка, ло́гічний, гістологія, магістерський, агіта́ція, оргі́нія, і т. д.

Увага I. До хрещених іменнів та назв це правило прикладається тільки тоді, коли вони не зукраїнізовані: Мікель, Мікаела, Міклош, Філіппо, Лузітанія і т. д., а коли вони зукраїнізовані, то пишемо и: Михайло, Михаїна, Микола або Миколай (Николай), Пилип або Филіп, Єгипет, Сирія, Рим.

Увага II. Аналогічно до чисто-українського закінчення *ин* в іменниках чоловічого роду (таких, як провідник, робітник і *ин.*), встановилася загальна звичка писати *ин* і в чужих словах чолов. р., як от: механик, техник, алкоголик, аристотелік, академик.

11. У прізвищах чуже і після зубних та шиплячих однаково передається через *і*: Дізраелі, Дільман, Тільмон, Тіде, Тімур, Мазіні, Зібер, де-Бюсі, Россіні, де-Нанжі, Скюдері.

12. У чужих словах перед голосною та перед звуком *й* пишемо *і* (а не *и*): Франція, Росія, Австрія, Азія, історія, матеріал, архієрей, Антоній, Онофрій, Григорій, Горацій; але можна писати: дякон, диявол, Гавриіл.

13. Букву *і*, що стоїть у чужих словах після голосної, передаємо через *ї* (а не *і*): Каїн, Михаїл, Гавриїл, Рафаїл, Енеїда, архаїчний, героїчний, руїна, архаїзм.

14. Чужий дифтонг *ai* передаємо через *ав*: автор, автограф, аудиторія, авдієнція, лавровий, Август, Австрія, фавна, фавністичний, Таврія, авкціон. Аналогічно — *локавт*, *бравнінг*.

Тільки перед голосними передаємо той дифтонг через *ау*, а не через *ав*: Ауе, Ауєрбах, Шопенгауер.
